

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ФАХОВОЇ СПІЛЬНОТИ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6143>

ЧУНІХІНА

Світлана Леонідівна

кандидат психологічних наук,
старший дослідник, заступник
директора з науково-
методичної роботи
Інституту соціальної та
політичної психології
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. Масштабний і руйнівний вплив російсько-української війни на стан суспільної свідомості, фізичне і психічне здоров'я громадян України вимагає застосування всеохопних, комплексних і системних заходів з профілактики і подолання негативних наслідків такого впливу. Планування таких заходів має спиратися на достовірні та репрезентативні дані соціальних і психологічних досліджень про актуальний стан та динаміку суспільної свідомості, рівень і ключові ризики психологічному благополуччю людей. Відповідно до Програми спільної діяльності Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України на 2023-2025 роки 20 червня 2024 року відбувся круглий стіл «Дослідження соціально-психологічного стану населення України в умовах війни: виклики для фахової спільноти». За участі представників провідних академічних установ та незалежних центрів, що спеціалізуються на вивченні громадської думки в Україні, обговорено методичні напрацювання під час війни, методологічні виклики соціальних досліджень, що актуалізувалися в умовах воєнного стану, зокрема проблеми репрезентативності та травматичності опитувань, зростання кількості відмов, соціальної бажаності відповідей тощо.

Ключові слова: соціально-психологічне благополуччя; дослідження; НАН України; НАПН України; російсько-українська війна.

20 червня 2024 р. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Інститутом соціології НАН України провели круглий стіл «Дослідження соціально-психологічного стану населення України в умовах війни: виклики для фахової спільноти». Захід відбувся на виконання Програми спільної діяльності Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України на 2023-2025 рр. У роботі круглого столу взяли участь близько 30 представників, академічних установ, експертних центрів, дослідницьких компаній.

Звертаючись до учасників круглого столу з вітальним словом, директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, академік НАН України, доктор економічних наук, професор *Елла Лібанова* наголосила на необхідності застосування мультидисциплінарного підходу до дослідження психологічного впливу війни на вразливі групи населення, зокрема дітей, мігрантів тощо. Вона підкреслила безумовну актуальність заходу для фахової спільноти (Лібанова, 2018).

Директор Інституту соціології НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук *Євген Головаха* зазначив, що важливою метою соціальних досліджень під час війни є виявлення потенціалу стійкості українського суспільства. Він висловив упевненість, що завдання наукової спільноти полягає в тому, щоб

посприяти виходу українського суспільства з війни з мінімальними втратами (Головаха, 2022, Дембіцький, 2019).

Микола Слюсаревський, директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, член-кореспондент НАПН України акцентував увагу на складнощах, з якими доводиться стикатися дослідникам масової свідомості через її синкретичність (Слюсаревський, 2024). Вивчення громадської думки за допомогою специфічних індикаторів, як би ретельно вони не були підібрані, у підсумку може не дати цілісної картини соціально-психологічного стану населення, через що вони мають обмежену пояснювальну або прогностичну цінність (Slyusarevsky et al., 2021). Він ознайомив присутніх із напрацюваннями Інституту у сфері дослідження масової свідомості за допомогою психосемантичних методів, які дають змогу простежити динаміку змін громадської думки в координатах ставлення до державності, модернізаційних перетворень або діяльності чинної влади. Такі методи дають змогу частково зняти дослідницькі проблеми, пов'язані із суперечливістю масової свідомості (Імшенецька та ін., 2022; Чуніхіна та ін., 2024).

Сергій Дембіцький, заступник директора Інституту соціології НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор соціологічних наук, представив деякі результати дослідження стресових станів населення України в контексті війни за допомогою оригінальної методики — індексу «Complex Psychological Resources — 8». Згідно із результатами опитування, проведеного за цією методикою в жовтні 2023 року, стан українського суспільства характеризується високим рівнем оптимізму і загальної активності, але низьким рівнем емоційної стійкості і відчуття контролю.

Заступник директора соціологічної служби Українського центру економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова, кандидат соціологічних наук **Михайло Міщенко** звернув увагу на проблему точності вимірювання соціально-психологічного стану українського суспільства в контексті нормативних уявлень або «сформованих думок» про те, як має емоційно почуватися «пересічний» член суспільства за цих обставин у цей час (Міщенко, 2022).

Ольга Кочубейник, головний науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук,

порушила питання надійності і валідності онлайн досліджень, які особливо в умовах війни істотно обмежені через самовідбір досліджуваних, неможливість відстежити кількість відмов від участі, проблематичність визначення політичних настановлень в умовах значної дисперсії поглядів тощо (Кочубейник, 2023).

Старший викладач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук **Олег Лозинський** підкреслив важливість доповнення математичних і статистичних методів досліджень методами включеного спостереження та експертних оцінок, що є особливо актуальним в умовах високої екзистенційної невизначеності і ризиків, з якими стикаються громадяни України.

Анастасія Денисюк, керівниця дослідницьких програм компанії Gradus Research, поділилася досвідом досліджень, присвячених найбільш чутливим для суспільства питанням. Доповідачка підкреслила важливість якісних методів в отриманні цінних інсайтів від респондентів, які можуть не наважуватися поділитися своїм досвідом в інших дослідницьких контекстах.

Участь в обговоренні проблематики дослідження соціально-психологічного стану населення України в умовах війни взяв також **Павло Горностаї**, головний науковий співробітник відділу психології малих груп і міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, професор. Він зазначив, що під кутом зору потенційних соціально-психологічних наслідків для населення російсько-українська війна має певну етапність, яку слід враховувати під час планування досліджень та інтерпретації їхніх результатів. Доповідач також звернув увагу на внутрішні виклики, з якими стикається професійна спільнота психологів та інших дослідників, зокрема почуття провини, травматичність дослідницької оптики тощо. Тему етапності війни як важливого фрейму для дослідження соціально-психологічних станів населення продовжила завідувач відділу психології малих груп і міжгрупових відносин Інституту, кандидат психологічних наук **Лідія Чорна**, нагадавши про запропоновану Zunin & Myers чотириетапну модель реагування на катастрофу (Zunin & Myers, 2000). **Віталій Духневич**, провідний науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин Інституту, кандидат психологічних наук, зазначив, що з огляду на

неоднорідність досвіду проживання війни різними групами і верствами населення України особливої гостроти набувають дослідження, присвячені питанням справедливості і правосуддя. Доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу психології мас та спільнот Інституту *Вадим Васютинський* наголосив на необхідності вдосконалення інструментарію психосемантичних досліджень масової свідомості, беручи до уваги драматичні зміни, що відбулися в ній за часи російсько-української війни.

Загалом учасники круглого столу дійшли згоди щодо необхідності:

- посилення міждисциплінарної кооперації соціологів, психологів, демографів та інших фахівців для розв'язання складних проблем, пов'язаних з війною;
- пошуку нових методологічних підходів для виявлення складних переживань та емоцій людей у воєнний час;
- дослідження динаміки соціальної напруженості, довіри до влади, ролі політичних орієнтацій, цінностей та групової належності у формуванні уявлень про війну та ставлення до неї на всіх її етапах;
- поглибленого вивчення чинників, що впливають на міграційні наміри;
- розроблення контекстно-чутливих засобів вимірювання, врахування впливу сприйманих загроз на надійність результатів; докладного опису контексту дослідження, включно з конкретним моментом і місцем, для забезпечення належної інтерпретації даних;
- вивчення потенціалу онлайн-досліджень як окремого дослідницького напрямку, враховуючи деформацію вибірки та інші проблеми;
- фокусування на стратегіях та готовності різних груп населення, особливо чоловіків призовного віку, до ширшої мобілізації та її довгострокових наслідків, а також питаннях справедливості та потенціалі зростання соціальної напруженості в міру того, як війна прогресує і повертаються ветерани.

Дослідники, які взяли участь у заході, домовилися про необхідність посилення співпраці і діалогу з медіаспільнотою для підвищення рівня обізнаності й точності в поширенні результатів досліджень, беручи до уваги етичні наслідки і соціальну відповідальність, коли йдеться про оприлюднення чутливої для суспільства інформації. Науковці висловили готовність і надалі спів-

працювати з урядовими установами і політиками в наданні експертних оцінок та інформованого супроводу процесів ухвалення рішень, пов'язаних із впливом війни на суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Головаха, Є. (2022). *Ми були пострадянським суспільством, а станемо повоєнним*. <https://kp.ua/ua/life/a661742-sotsioloh-jevhen-holovakha-mi-buli-postradjanskim-suspilstvom-a-stanemo-povojennim>
- Дембіцький, С.С. (2019). *Розробка соціологічних тестів: методологія і практики її застосування* [Автореф. дис. д. соціол. наук, Інститут соціології НАН України]. <https://i-soc.com.ua/assets/files/journal/specrada/aref-dembitskyi.pdf>
- Імшенецька, І., Базь, Л., & Черниш, Л. (2022). *Стан суспільної свідомості в Україні напередодні повномасштабного російського вторгнення. Лютий-2022: інформаційний бюлетень*. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/zv022022.pdf>
- Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. (2024, 26 червня). *Дослідження соціально-психологічного стану населення України в умовах війни: виклики для фахової спільноти* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=T9gg7E4884>
- Кочубейник, О. (2023). *Надзвичайна ситуація як соціальна конструкція: монографія*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738708/>
- Лібанова, Е.М. (2018). Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*, 2(33), 11-26. <https://dse.org.ua/arhive/33/1.pdf>
- Міщенко, М. (2022). Громадська думка існує, але чи завжди її можна виявити? *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 3, 149-160. <https://doi.org/10.15407/sociology2022.03.149>
- Слюсаревський, М. (2024). *Громадська думка і горизонти освіти*. Київ: Талком. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/SlusarevskyNon2024.pdf>
- Чуніхіна, С., Базь, Л., & Черниш, Л. (2024). *Стан суспільної свідомості в Україні під час повномасштабного російського вторгнення: інформаційний бюлетень* (березень 2024 р.). Кропивницький: Імекс-ЛТД. <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/bul032024.pdf>
- Slusarevskyy, M.M., Chunikhina, S., & Flaherty, M. (2021). Social Tension as a macro indicator of the psychological well-being of society. *Wiadomości Lekarskie*, 74(11), 2812-2817. <https://doi.org/10.36740/WLek20211123>
- Zunin, L.M., & Myers, D. (2000). *Training manual for human service workers in major disasters*. 2nd Ed. Washington, DC: Center for Mental Health Services. <https://www.hsdl.org/?view&did=4017>

RESEARCH OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL STATE OF THE POPULATION OF UKRAINE DURING THE WARTIME: CHALLENGES FOR THE PROFESSIONAL COMMUNITY

Svitlana Chunikhina

*PhD in Psychology, Senior Researcher, Deputy Director of the Institute for Social and Political
Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

Abstract. *The large-scale and destructive impact of the Russian-Ukrainian war on the state of public consciousness and the physical and mental health of Ukrainian citizens requires the use of comprehensive, complex, and systematic measures to prevent and overcome the negative consequences of such an impact. The planning of such measures should be based on reliable and representative data from social and psychological research on the current state and dynamics of public consciousness, the level and critical risks to people's psychological well-being. Following the Program of Joint Activities of the National Academy of Sciences of Ukraine and the National Academy of Educational Sciences of Ukraine for 2023-2025, a roundtable discussion "Research of the Socio-Psychological State of the Population of Ukraine during the Wartime: Challenges for the Professional Community" was held on June 20, 2024. Representatives of leading academic institutions and independent centres specialising in public opinion research in Ukraine discussed methodological developments during the war, methodological challenges of social research that have become relevant under martial law, including the problems of representativeness and trauma of surveys, the growing number of refusals, social desirability of answers, etc.*

Keywords: *National Academy of Sciences of Ukraine; National Academy of Educational Sciences of Ukraine; social and psychological research; psychological well-being.*

Дата публікації: 30 червня 2024 р.